

Από τη ζωή των Ελλήνων στη Γερμανία

© Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εργαστήριο Διαπολιτισμικών
και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

Πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου
74 100 Ρέθυμνο
Τηλέφωνο: 28310 77605, 77635
Fax: 28310 77636
e-mail: ediamme@edc.uoc.gr
www.uoc.gr/diaspora
www.ediamme.edc.uoc.gr

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Από τη ζωή των Ελλήνων στη Γερμανία

Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., ΡΕΘΥΜΝΟ 2008

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ Δ.Ε.
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ

Το Πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών» συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στα πλαίσια του Μέρους 1.1. του ΕΠΕΑΕΚ II και υλοποιήθηκε από το «Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών» του Πανεπιστημίου Κρήτης.
Για την παραγωγή του διδακτικού υλικού που περιέχεται στο παρόν τεύχος εργάστηκαν τα παρακάτω πρόσωπα:

ΣΥΛΛΟΓΗ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ναπολέων Γιωτίτσας και συνεργάτες

ΣΥΛΛΟΓΗ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Αθηνά Παράσχου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μιχάλης Δαμανάκης

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Χρυσούλα Κελαϊδῆ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Βαγγέλης Παπιομύτογλου, Νατάσα Αντωνάκη

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΡΓΟΥ

Μιχάλης Δαμανάκης

Πρόλογος (Μ. Δαμανάκης)	6
Εισαγωγή	8
<hr/>	
I. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	
1. Η μετανάστευση των Ελληνίδων και Ελλήνων στην αρχαιότητα	10
2. Η μετανάστευση των Ελληνίδων και Ελλήνων στους νεότερους χρόνους	12
3. Ο δρόμος από και προς τη Γερμανία...	13
4. Η εργατική μετανάστευση των Ελληνίδων και Ελλήνων στη Γερμανία	17
4.1 Τα πρώτα χρόνια ...	21
4.2 Η εξέλιξη της μετανάστευσης σήμερα...	34
<hr/>	
II. ΜΟΡΦΕΣ ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	
1. Αυτοοργάνωση των Ελληνίδων και Ελλήνων στη Γερμανία από τα πρώτα χρόνια της εργατικής μετανάστευσης	36
1.1 Ελληνικές Κοινότητες	38
1.2 Εθνικοτοπικοί και άλλοι Σύλλογοι	44
2. Πολιτιστικές δραστηριότητες, τέχνη και λογοτεχνία	50
2.1 Δραστηριότητες	50
2.2 Τέχνη και λογοτεχνία	54
3. Μία ιστορική αναδρομή της αυτοοργάνωσης των Ελληνίδων και Ελλήνων στη Γερμανία από το 18ο αιώνα έως σήμερα	57
3.1 Οι γουναράδες: από τη Λειψία στη Φρανκφούρτη	57
3.2 Οι πρώτες μεταπολεμικές Κοινότητες	60
3.3 Ενώσεις επιστημόνων	61
4. Πολιτική και συνδικαλισμός	63
<hr/>	
III. Η ΕΛΛΗΝΟΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ	
1. Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία στη Γερμανία	70
2. Ο ρόλος και το έργο της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας για τους Έλληνες μετανάστες στη Γερμανία	71
<hr/>	
IV. ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	
1. Τα πρώτα χρόνια των Ελλήνων μαθητριών και μαθητών στη Γερμανία	76
2. Μορφές Ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία	85
<hr/>	
V. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΕΛΛΑΔΑΣ - ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ	
1. Γερμανία - Ελλάδα: αλληλεπιδράσεις στο χώρο της επιστήμης και του πολιτισμού	104
<hr/>	
VI. ΕΥΡΩΠΗ	
1. Ελλάδα - Γερμανία και η Ευρωπαϊκή Ένωση	114
<hr/>	
Πηγές και βιβλιογραφία	116
Ευχαριστίες	119

Πρόλογος

Ο ελληνικός λαός σε καμιά φάση της ιστορίας του δεν έζησε σ' έναν και μόνο γεωγραφικό χώρο. Πάντα ήταν διασκορπισμένος σε περισσότερους γεωγραφικούς χώρους: αρχικά στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα και αργότερα στις πέντε ηπείρους. Μ' αυτή την έννοια ο ελληνισμός, ως πολιτισμική και ιδεολογική έννοια, δεν εξαντλούνταν ποτέ στον ελλαδικό ελληνισμό, αλλά ήταν κάτι περισσότερο.

Με βάση την ιστορική εξέλιξη των απανταχού Ελλήνων, οι ιστορικοί τείνουν να διαφοροποιούν τον ελληνισμό σε «ελλαδικό ελληνισμό», και «ελληνισμό της διασποράς», όπου ο τελευταίος διακρίνεται στη συνέχεια σε «ιστορικό ελληνισμό της διασποράς» και σε «μεταναστευτικό ελληνισμό της διασποράς» ή αλλιώς «απόδημο ελληνισμό».

Στο πλαίσιο του προγράμματος Παιδεία Ομογενών, αντικείμενο του οποίου είναι η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά, ακολουθήσαμε τη διαφοροποίηση «ιστορικός ελληνισμός της διασποράς» και «απόδημος ελληνισμός» και επιδιώξαμε να εξετάσουμε τη σχέση του με τον ελλαδικό ελληνισμό, δηλαδή με το εθνικό κέντρο. Για το σκοπό αυτό οργανώσαμε μάλιστα ένα διεθνές συνέδριο από 4 έως 6 Ιουλίου 2003 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, με θέμα: «Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς: Έρευνα και διδασκαλία».

Ένα από τα συμπεράσματα αυτού του συνεδρίου είναι, ότι ο ελληνισμός της διασποράς διαθέτει τη δική του ιστορία, η οποία διασυνδέεται τόσο με την ιστορία της Ελλάδας όσο και με τις ιστορίες των χωρών διαμονής. Η ιστορία της νεοελληνικής διασποράς δεν έχει ακόμα επαρκώς διερευνηθεί και δεν διαθέτουμε έγκυρες ιστοριογραφικές μελέτες για όλες τις ελληνικές διασπορές. Αυτό το ιστοριογραφικό «έλλειμμα» μας δημιούργησε σοβαρές δυσκολίες, όταν αποφασίσαμε και επιχειρήσαμε να συμπεριλάβουμε στο εκπαιδευτικό υλικό, που αφορά στην ελληνική ιστορία και στον ελληνικό πολιτισμό, και την ιστορία των Ελλήνων της διασποράς. Γι' αυτό αποφύγαμε να προχωρήσουμε στη συγγραφή ιστορικών εγχειριδίων και προτιμήσαμε τη συγγραφή ενός ή δύο «Λευκωμάτων» ανά χώρα διαμονής, τα οποία καλύπτουν παραδειγματικά τους ακόλουθους τομείς της παροικιακής ζωής και ιστορίας: μετοίκηση και εγκατάσταση των Ελλήνων σε κάθε χώρα, οικογενειακή ζωή και κατοικία, εκκλησία, εκπαίδευση, κοινότητες, αγορά-εργασία, παροικιακές οργανώσεις, ενημέρωση - επικοινωνία, γράμματα και τέχνες, πολιτική ζωή.

Τα περιεχόμενα των «Λευκωμάτων», όπως τα ονομάσαμε συμβατικά, είναι ενδεικτικά-παραδειγματικά και δεν εγείρουν το αξίωμα να λειτουργήσουν ως συστηματικά ιστορικά εγχειρίδια. Ο παραδειγματικός χαρακτήρας των περιεχομένων σηματοδοτείται από τον ίδιο τον τίτλο των βιβλίων. Δεν λέμε «Η ζωή των Ελλήνων στο/στη...», αλλά λέμε «Από τη ζωή των Ελλήνων στο /στη...».

Βασική επιδίωξη των ανά χώρα «Λευκωμάτων» είναι να προσφέρουν στους μαθητές των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και των τάξεων του Γυμνασίου κάποια ιστορικά αλλά και συγχρονικά στοιχεία από τη ζωή των παροικιών και να τους βοηθήσουν να γνωρίσουν στοιχειωδώς την ιστορία της παροικίας τους, τη θέση και το ρόλο της στην κοινωνία της χώρας διαμονής, καθώς και τη σχέση της με άλλες ελληνικές παροικίες και με την Ελλάδα.

Η σχέση του υλικού κορμού - δηλαδή εκείνου του ιστορικοπολιτισμικού εκπαιδευτικού υλικού που είναι κοινό για όλους τους ομογενείς μαθητές σ' όλες τις χώρες και που αναφέρεται κυρίως στην ελληνική (ελλαδική) ιστορία, ανοίγοντας ωστόσο «παράθυρα» προς τις ιστορίες

της διασποράς καθώς και προς τις ιστορίες άλλων λαών - και του περιεχομένου των «Λευκωμάτων» είναι αλληλοσυμπληρωματική.

Η ιστορία του ελλαδικού κέντρου, από τη μια, και η ιστορία της διασποράς, από την άλλη, δημιουργούν μια εν δυνάμει συμβολική σύνθεση που φαίνεται να ανταποκρίνεται στη διπολισμική ταυτότητα των ομογενών μαθητών της διασποράς.

Κατά πόσο αυτή η εν δυνάμει σύνθεση μετατρέπεται στην εκπαιδευτική πράξη και στον εσωτερικό κόσμο των μαθητών σε πραγματική σύνθεση, δεν εξαρτάται μόνο από το εκπαιδευτικό υλικό, αλλά και από: τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της κάθε παροικίας και της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας διαμονής, την εθνοκεντρική - ελλαδοκεντρική ή μη παρέμβαση του κέντρου (της Ελλάδας) στη διασπορά και προπάντων από τους δασκάλους.

Το παρόν «Λεύκωμα», Από τη ζωή των Ελλήνων στη Γερμανία, έρχεται να συμπληρώσει το ψηφιδωτό που έχουν ήδη δημιουργήσει τα προηγούμενα εννέα «Λευκώματα», που αναφέρονται σ' άλλες χώρες, και να καλύψει παραδειγματικά την πορεία της πρόσφατης ελληνικής μετανάστευσης στη Γερμανία.

Όπως σε κάθε χώρα, έτσι και στη Γερμανία αντιμετωπίσαμε σοβαρές δυσκολίες στη συγκέντρωση κατάλληλου εποπτικού υλικού και ντοκουμέντων είτε επειδή δεν υπήρχαν καθόλου αρχεία σε κάποιους φορείς είτε επειδή - και αυτό ήταν ο κανόνας - τα υπάρχοντα αρχεία δεν ήταν οργανωμένα και επομένως η επιλογή ντοκουμέντων απ' αυτά ήταν πολύ δύσκολη. Στη δυσκολία αυτή προστίθεται μια δεύτερη που αφορά στη αδυναμία πρόσβασης σε κάποια αρχεία για διάφορους λόγους.

Παρά τις δυσκολίες, χάρη στην εμμονή των επιστημονικών συνεργατών και Συμβούλων μας, Ναπολέοντα Γιωτίτσα και Δρ. Αθηνά Παράσχου και των δικών τους συνεργατών, όπως αυτοί εμφανίζονται στις πηγές στο τέλος του παρόντος τόμου, συγκεντρώθηκε ένα αξιόλογο πρωτογενές υλικό, το οποίο συμπληρώθηκε αργότερα από την επιστημονική συνεργάτιδα και Σύμβουλό μας, Δρ. Αθηνά Παράσχου, η οποία και αντικατέστησε τον Ν. Γιωτίτσα, μετά την παλιννόσθησή του στην Ελλάδα.

Με βάση το συνολικό σχεδιασμό της σειράς υλικού «Από τη ζωή των Ελλήνων στη διασπορά» και το υπάρχον πρωτογενές υλικό, σχεδιάστηκε αρχικά το «Λεύκωμα», από την ομάδα του Ναπολέοντα Γιωτίτσα, και ολοκληρώθηκε στη συνέχεια από τη Δρ. Αθηνά Παράσχου, η οποία πραγματοποίησε τη συγγραφή των κειμένων.

Ευελπιστούμε, ότι τα περιεχόμενα του παρόντος τόμου θα βοηθήσουν τους μαθητές ελληνικής καταγωγής να συνειδητοποιήσουν τη γένεση και την πορεία των ελληνικών παροικιών στη Γερμανία, καθώς και τη δική τους οικογενειακή και προσωπική βιογραφία και ότι θα ενδυναμώσουν έτσι την ιστορική τους συνείδηση.

Ελπίζω, επίσης, και εύχομαι ο παρών τόμος να βοηθήσει τους ενήλικες, και κυρίως την πρώτη γενιά, να συνειδητοποιήσουν ότι η παρουσία των Ελλήνων στη Γερμανία αποτελεί ένα μόνιμο φαινόμενο και ότι η λογική της «προσωρινότητας» δεν ωφελεί ούτε σε συλλογικό ούτε σε ατομικό επίπεδο.

Μ' αυτές τις ευχές και τις προσδοκίες παραδίδω τον τόμο στην ελληνική διασπορά της Γερμανίας, μέρος της οποίας υπήρξα κι εγώ προσωπικά, για δεκαέξι χρόνια.

Μιχάλης Δαμανάκης
Επιστημονικός Υπεύθυνος
του προγράμματος Παιδεία Ομογενών

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της μετανάστευσης στους Έλληνες και το θέμα του αποχωρισμού και της επιστροφής στους απογόνους των θαλασσοπόρων είναι οικείο. Από την Οδύσσεια του Ομήρου στην αρχαιότητα και τις αποικίες μέχρι την σημερινή Ελλάδα διηγούνται Μύθοι, Ιστορία, Λογοτεχνία, Δημοτική ποίηση και μουσική για τις τύχες των ξενιτεμένων μεταναστών και τις εμπειρίες τους. Στη νεότερη ιστορία εκατομμύρια Έλληνες έφυγαν για την Αμερική, Αυστραλία και Καναδά και αργότερα προς τις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Μία από αυτές τις ευρωπαϊκές χώρες, η οποία δέχτηκε το μεγαλύτερο ποσοστό Ελλήνων εργατών μεταναστών, γυναικών και ανδρών, ήταν η Γερμανία. Άνθρωποι που, εκτός από τους γνωστούς λόγους, είχαν τη δική τους προσωπική ιστορία, η οποία τους ώθησε στη μετανάστευση. Με μια βαλίτσα γεμάτη ελπίδες και όνειρα τόλμησαν να αποχωριστούν τους φίλους και συγγενείς, το οικείο και γνώριμο περιβάλλον τους και όλα αυτά που σε κάνουν να αισθάνεσαι την Ελλάδα και ένα χώρο συγκεκριμένα πατρίδα σου, για να αναζητήσουν άλλοι για λιγότερο χρόνο και άλλοι ίσως για πάντα την τύχη τους σε άγνωστο τότε τόπο.

Με την παρούσα προσπάθεια για την αναβάθμιση και εμπέδωση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης των Ελληνοπαίδων του εξωτερικού παρουσιάζονται σε ένα ιστορικό διαχρονικό πλαίσιο μέσα από διάφορους τομείς ύπαρξης και δράσης οι ελληνικές παροικίες της Γερμανίας. Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια ανάδειξης της αλληλεπίδρασης και σύνδεσης των δύο κρατών και πολιτισμών μέσα από μία οπτική διαπολιτισμικής αναζήτησης και διάλογου. Λόγω του πλήθους των πηγών και της πολυμορφίας του μεταναστευτικού δυναμικού της Γερμανίας, γίνεται ενδεικτικά και αποσπασματικά η παρουσίαση του αξιόλογου έργου δράσης και προσφοράς των Ελλήνων μεταναστριών και μεταναστών.

Σκοπός της προσπάθειας αυτής είναι να γνωρίσουν οι μαθήτριες και οι μαθητές την ιστορία της μετανάστευσης των προγόνων τους για να μπορέσουν να κατανοήσουν τη δική τους θέση μέσα σ' αυτή αλλά και να εντάξουν καλύτερα την παρουσία τους στο περιβάλλον που ζουν και δρουν. Απώτερος σκοπός είναι να αισθανθούν τη δυναμική τους στην ιστορία της μετανάστευσης και την αξιόλογη θέση που κατέχουν ως αγωγοί και φορείς δύο πολιτισμών.

Το «Λεύκωμα» αυτό εντάσσεται στην παραγωγή διδακτικού υλικού του Προγράμματος «Παιδεία Ομογενών». Την επιστημονική ευθύνη συγγραφής και διεκπεραίωσης του όλου έργου είχε η Δρ. Αθηνά Παράσχου, του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Gießen σε συνεργασία με το Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Ασφαλώς το εκπαιδευτικό υλικό και συγκεκριμένα το «Λεύκωμα» αυτό μπορεί να μετατραπεί σε εκπαιδευτική πράξη μέσα από τη διαλεκτική σχέση του εκπαιδευτικού με το μαθητή μέσα στη ελληνόγλωσση μορφή εκπαίδευσης που εντάσσονται.

Δρ. Αθηνά Παράσχου